

סימן כה

– הזרעה מלאכותית לאחר מיתה

איסור והיתר

ראשי פרקים:

מבוא

פרק א – הזרעת אישה פנויה

פרק ב – הזרעת אשה נשואה שזקוקה לזרע תורם

סוף דבר

מבוא

בחור רווק שהתגלה סרטן ממאיר בגופו, נצרך לעבור טיפולים קשים נגד לוקמיה – כימותרפיה והקרנות – שהיו אמורים לפגוע בכושר הפוריות שלו בעתיד. כדי לשמר לעצמו את האפשרות להביא ילדים לעולם, קיבל החולה היתר ממורה הוראה¹ להקפיא מזרעו לפני התחלת הטיפול כנגד הלוקמיה, ובהתאם לכך הוקפאו בעבורו שתי מנות זרע לפני התחלת הטיפול. הבחור החלים זמנית, אך המחלה חזרה. בחורף תשס"א נפטר לבית עולמו.

במכתב שנמצא לאחר מותו הוא כתב להוריו: "אני מזכיר לכם שיש בבית החולים זרע קפוא שלי... כמובן הייתי רוצה שיהיה בו שימוש..."

האם מותר והאם נכון להשתמש בזרע מן המת ולהפרות אישה שתהיה מוכנה לכך, ובכך "להקים זרע" לבנם?

שאלה זו הופנתה בחורף תשס"א אל כמה פוסקים מובהקים, לאחר שנמצא מכתבו של הנפטר. אחד מגדולי הפוסקים העביר אלי את השאלה עם בקשה לעיין בה ולהעלות את הדברים על הכתב. הכתיבה הסתיימה בחודש אלול תשס"א.

עם הכתיבה בשנת תשס"א העברתי את חוות הדעת לעיונם של תלמידי חכמים מובהקים, שחלקם הוסיפו הערות והארות לסוגיות הנדונות, והערותיהם

1. היתר זה איננו פשוט. יש התולים את ההיתר בשאלה האם גם רווק מצווה במצוות פרו ורבו, או שרק נשוי מצווה בה. על המחלוקת בשאלת חיוב הרווק במצוות פ"ר, ובשאלת האיסור או ההיתר להקפיא זרע רווק לפני טיפולים כימותרפיים -- ראה ספר אסיא ז' (הוצאת המכון ע"ש ד"ר פ' שלזינגר, ירושלים תשנ"ד), עמ' 303-279; ולעיל סימן ד, פרק ג.

שולבו בחוות הדעת הסופית. תודה מיוחדת למו"ר הג"ר אביגדר נבנצל שעבר על התשובה, האיר את הערותיו, ובזכותו וברשותו התפרסמו הדברים.

שלושה היבטים:

ניתן לחלק את הדיון לשלושה היבטים עקרוניים:

הראשון: האיסור או ההיתר לקיים את רצון המת להקים לו זרע אחרי מותו.

השני: מעמדו המשפטי של הנולד מהזרעה לאחר מיתת לענין ייבום, ירושה, יוחסין ואיסורי קרובים.

השלישי: שאלת קיום או אי קיום מצוה בביצוע רצון המת להעמיד לו זרע.

הדיון בהיבט הראשון – שאלת האיסור או ההיתר לקיים את רצון המת להקים לו זרע אחרי מותו – נדון להלן. הדיון בהיבט השני – מעמדו המשפטי של הנולד מהזרעה לאחר מיתת לענין ייבום, ירושה, יוחסין ואיסורי קרובים – מובא להלן בסימן כו.² הדיון בהיבט השלישי – שאלת קיום או אי קיום מצוה בביצוע רצון המת להעמיד לו זרע – מובא להלן בסימן כז.³

חובה לזכור כי מדובר בנושאים הלכתיים כבדים שאינם מסורים אלא לפוסקים המובהקים שבדור, כעין מש"כ בנודע ביהודה מה"ת, יו"ד סי' פח. יש, איפוא, להתייחס לשני הפרקים הבאים לא כפסק הלכה אלא אך ורק כדיון לפני חכמים בקרקע.

פרק א. הזרעת אישה פנויה

א[יש, לצערנו, נשים פנויות שגיל סוף הפוריות שלהן מתקרב, וברצונן העז ללדת ילד ולגדלו – הן מבקשות הזרעה מלאכותית מתורם. התופעה קיימת וידועה בצפון אמריקה, באירופה ובישראל, וכוללת לצערנו, אם כי בשכיחות נמוכה, גם נשים שומרות מצוות אשר הדרישה "הבה לי בנים ואם אין מתה אנוכי" וטענתן לחוטא ולמרא, מעבירות אותן על דעתן, אך בלא שיוציאו עצמן מן הכלל. הן ממשיכות בשמירת אורח חיים דתי ומגדלות את ילדיהן לשמור תורה ומצוות.⁴

2. דיון ראשוני בנושא, ראה דברי יוסף, מתוך אוצר שיעורי הרב יוסף כהן, אבן העזר, חלק א, (הוצאת מכון הרי פישל, ירושלים תשנ"ח) הל' אישות סי' א, פרק ד, עמ' יב-טו.
3. סימן כז פורסם לראשונה בחוברת בית הלל ט [ג, א], טבת תשס"ב, עמ' נה-ס.
4. על התופעה בעולם ובישראל, ראה: ר' פדרבוש, זרעים של תקוה, אתר מעריב, (16.11.00); א' קזין, הסוד נשאר בצנצנת, הארץ, (21.12.00), עמ' ד1-ד2. על קיום התופעה גם אצל נשים שומרות מצוות השומרות על אורח חיים דתי, ראה: ש' גרינפילד, ללא בעלים, מקור ראשון, 210, ה' באלול תשס"א (24.8.01) עמ' 8-13; ד' מזורי, מהפכה: רווקות דתיות נכנסות להריון מתרימת זרע – באישור רבנים, מעריב, (23.8.01) עמ' 11.

והנה כבר הג"ר יחיאל יעקב וויינברג דן בשאלת ההזרעה המלאכותית לפנויה, וז"ל⁵:

"ויש להסתפק בפנויה אם מותר לה לקבל זרע. לקבל זרע מישראל – יש חשש של אח נושא אחותו. אבל מעכו"ם אין חשש לכאורה."

הגרי"י וויינברג הזכיר כאן חשש אח נושא אחותו לגבי תרומת זרע מיהודי ולא הזכיר חששות אחרים. לכן המשיך כי "מעכו"ם אין חשש לכאורה". הוספת המילה "לכאורה" מצביעה על חשש סמוי שאיננו מוזכר כאן, יתכן שהוא נוגע לשאלת תרומת זרע מגוי, עליה כבר נשברו הרבה קולמוסים⁶. מן הדברים עולה לכאורה כי אין איסור לפנויה לקבל זרע מישראל היכא שאין חשש של אח נושא אחותו, כגון בנד"ד שאין לנפטר צאצאים אחרים, ולא חיישינן ללעז על הפנויה או לפגם היילוד.

לעומת זאת בנשמת אברהם⁷ דן בזה לאיסור "כי הדבר מכוער", והביא שהסכים אותו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שהוסיף וכתב לו כי:

"נאמר: 'הסר ממך עקשות פה ולזות שפתיים הרחק ממך' (משלי ד, כד) ובזה היא מביאה חשד של זנות על עצמה וגם לנולד יהיו קשיים, ומי יודע אם לא יצטרע הרבה. נוסף לזה יש לחשוש שזרע פגום שנולד בעבירה של מוציא שכבת זרע לבטלה, יתכן שיש לזה השפעה גם על הנוצר מזה." ע"כ.

כלומר שתי סברות נאמרו לאיסור. האחת: חשש ללעז וחשד זנות על הפנויה המתעברת בהזרעה מלאכותית. והשניה: חשש שמא יוצר זרע פגום עקב איסור ההשחתה הכרוך בהוצאת הזרע.

ולכאורה יש מקום לדון גם בסברא הראשונה וגם בסברא השניה, במיוחד בנד"ד, שהוצאת הזרע לשם פריה ורביה בעתיד, נעשתה בהיתר של מורה הוראה.

[ב] והנה במשנת גיטין⁸ איתא:

"בית שמאי אומרים: פוטר אדם את אשתו בגט ישן, ובית הלל אוסרין. ואיזהו גט ישן? כל שנתייחד עמה אחר שכתבו לה."

ובגמרא⁹ הוסברה דעת בית הלל: "גזירה שמא יאמרו גיטה קודם לבנה".

5. שרידי אש, חלק ג, סוף סי' ה.

6. ראה מה שהביא הרב פרופ' אברהם שטיינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית, "ערך הזרעה מלאכותית", ערך משנה "הזרעה מתורם זר שהוא גוי", וכן מש"כ הגרש"ז אויערבאך בנועם חלק א עמ' קנט.

7. נשמת אברהם, כרך ד, חלק אבן העזר, סי' א ס"ק ג (עמ' קפא).

8. גיטין פרק ח משנה ד.

9. גיטין עט, ב.

וברש"י שם:

"שמא ישהה את הגט שנתיים ושלש בין כתיבה לנתינה, ויהיו לה בנים ממנו בתוך הזמן ואחר כך יגרשנה בו, ולימים כשישתכח הדבר, יראו זמן הגט קודם ללידת הבן, ויהיו סבורין שניתן לה משעת כתיבה, ויאמרו מן הפנויה נולד משגרשה, והוי פגם".

הרי שאסרו בית הלל אפילו יחוד של נשואה כשרה משום החשש שאחרי זמן יאמרו שהיתה פנויה בזמן היחוד, "והוי פגם".

אמנם מכאן ראייה ש**טעם הגזירה** האוסרת שימוש בגט ישן הוא החשש של פגם, וגזירת האיסור לגרש בגט ישן במקומה עומדת, כמבואר בפוסקים. אך עדיין אין מכאן ראייה ברורה שקיימת גזירה כללית לאסור כל פעולה שכתוצאה ממנה עלול להתעורר חשש להוצאת לעז ופגם.

יתר על כן, בדברי המאירי עמ"ס כתובות¹⁰ מפורש שגזירת גט ישן היא גזירה על **איסור שימוש בגט** לכתחילה, ואין היא כוללת איסור ליצור מצב בו יהיה חשש להוצאת לעז ולפגם. וז"ל שם בבית הבחירה:

"שכיב מרע שנתן גט לאשתו מהיום אם ימות, על הדרך שיתבאר במקומו (גיטין עב, א) לא תתיחד אשתו עמו אלא בפני עדים, שמאחר שלכשימות הוי גט למפרע, נמצאת מתיחדת למפרע אחר שנתגרשה, והן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה. (ובגיטין עג, א, הוסיף רבינו: ואם תתיחד בלא עדי יחוד, מכל מקום יש בה למפרע איסור יחוד של פנויה).

ויש מפרשין בה (רש"י) מטעם גט ישן, ואינו כן. שלא אסרו גט ישן אלא לגרש בו לכתחילה. הא כל שעבר וגירשה בו מותרת לכתחילה, וזו כבר נתגרשה [בהיתר] ובא גט לידה. ואע"פ שנעשה הגט ישן אין יחודה גורם לה שום איסור".

הרי שעצם החשש שיצא עליה לעז שנתעברה בהיותה פנויה איננו בכלל גזירת גט ישן, ואיננו סיבה לאסור את הייחוד. אך הסיבה לאסור הייחוד כאן היא עצם איסור זנות עם פנויה, ולכן אסורה להתייחד לאחר שבא גט שכיב מרע לידה. גם לדעת רש"י הסובר שבכלל גזירת גט ישן גם איסור יחוד עם אישה שקיבלה לידה גט שכיב מרע "מהיום אם מת", עדיין אין מכאן ראייה לאיסור התעברות של פנויה בהזרעה מלאכותית ללא יחוד, ללא מעשה איסור, וכשאין גט ישן מעורב.

ג] והנה, הרב זלמן נחמיה גולדברג חתנו של הגרש"ז אויערבאך, נשאל על ידי חברי הועדה לאישור הסכמים לנשיאת הריון בישיבתה ביום כ' בכסלו תשנ"ט,

10. בית הבחירה, כתובות, כז, ב, ד"ה שכיב מרע.

ופסק להתיר הזרעה מן המת בתנאים מסויימים, בלא שחשש ללעז ולפגם. דבריו פורסמו בהסכמתו באסיא¹¹. השאלה שם היתה מורכבת יותר משאלתנו:

"האם מותר לשאוב זרע מכיס האשכים של גבר מת, על מנת להפרות את אשתו ולהשאיר לו זכר בעולם?"

ותשובתו היתה:

"ללא הסכמת הנפטר, כמובן שהדבר אסור. אך אם קיימת הסכמה מפורשת או אפילו אומדן שזה רצונו, אז אין בכך איסור. נציין שעל פי ההלכה צריך סיבה כדי לאסור, וללא סיבה כזו המצב הטבעי הוא היתר. לענין זה נוגעת גם העובדה שהתורה החשיבה מאד את הרצון האנושי להשארת שם וזכר בעולם, כפי שניתן ללמוד מפרשת יבום" עכ"ל.

ד] לסיכום, למרות החשש ללעז וחשד זנות על הפנויה המתעברת בהזרעה מלאכותית, לכאורה קשה לאסור על פנויה הבאה בטענה, להפרות עצמה בהזרעה מלאכותית מיהודי כאשר ידוע ולא קיים חשש שאח ישא אחותו. ראוי להוסיף שעצם החשש ללעז קטן הרבה יותר בימינו, כאשר ידוע שאלפי ילדים נולדים בארץ כל שנה מהזרעה מלאכותית בלא ייחוד.

וא"כ לכאורה אין סיבה בנד"ד שלא למלא רצון המת להקים לעצמו זכר ושארית מזרעו שהקפיא לשם כך. ואם אין סיבה לאסור, אזי יתכן שיש במילוי רצון המת קיום מצות גמילות חסדים. דיון על מצות גמילות חסדים לאחר המוות בכגון דא, מובא להלן בסימן כז.

ה] גם על החשש "שזרע פגום שנולד בעבירה של מוציא שכבת זרע לבטלה, יתכן שיש לזה השפעה גם על הנוצר מזה", לכאורה יש לדון.

איסור השחתת זרע מוגדר בשלחן ערוך כעוון חמור מכל עבירות שבתורה¹². בכל זאת קיימת מחלוקת ראשונים בשאלה האם האיסור הוא מן התורה או מדרבנן¹³. שלא במקרה, יש גם השלכות רגשיות רבות לאיסור השחתת זרע, כמו גם להלכות אחרות הקשורות בהתנהגויות סוטות היכולות להשפיע על המשכיות המין האנושי¹⁴. גם חכמי הנסתר עסקו בנושא בהרחבה¹⁵, אך טרם הגעתי לידיעת ח"ן. לנושא הרגיש יש גם השלכות חינוכיות רבות.

11. אסיא סה-סו עמ' 47.

12. אבן העזר, סימן כג.

13. שו"ת תורת חסד, ח"ב, מג. ראה עוד אנציקלופדיה תלמודית ערך "השחתת זרע".

14. לדוגמא: ראה ספר החינוך, מצוה רט, משרשי המצוה.

15. בית יוסף בבדק הבית, אבן העזר, ריש סי' כה, בשם הזהר. וראה תורה שלמה (לגר"ר מנחם מנדל כשר), בראשית, לח, י, אות מה בהערות; שערי זהר (לגר"ר ראובן מרגליות) על מסכת נדה, דף יג.

המחנכים יודעים כי פרק הזמן בחיי הנער המתבגר בו הוא קובע את התייחסותו לנושא, יכול להשפיע על כל מהלך חייו. משום כך פוסקי הדורות, כמו גם פוסקי זמננו, דנו בסוגיא זו בזהירות הראויה לה.

לגופו של דיון, קיימת מחלוקת יסודית בין הראשונים מהו גדר איסור ההשחתה. שיטת בעלי התוספות במסכת סנהדרין¹⁶ היא שאיסור השחתת זרע שייך להלכות פריה ורביה¹⁷. לשיטה זו, הוצאת זרע לצורך קיום מצות פרו ורבו כבנדון דידן, לא תהיה בכלל האיסור. לעומת זאת, רבו ראשונים הסוברים שאיסור השחתת זרע איננו חלק ממצות פריה ורביה¹⁸ אלא הוא איסור עצמאי. לשיטתם ניתן לראות את המקור לאיסור בדברי הברייתא¹⁹ המציינת את איסור הניאוף כמקור לאיסור ההשחתה. ניאוף, כידוע, לא הותר אפילו לצורך פריה ורביה.

[ו] הלכה למעשה נחלקו בדעתם שנים מגדולי הפוסקים של הדור האחרון, הגרי"ז גוסטמאן והגר"מ פיינשטיין זצ"ל. הרב ישראל זאב גוסטמאן, שעוד בצעירותו היה דיין חשוב בוילנא בבית דינו של ה"אחיעזר", פסק באופן חד משמעי בעקבות מו"ר ה"אחיעזר"²⁰ שכל איסור השחתת זרע מקורו בביטול פריה ורביה. לדעתו, כשיש צורך בהוצאת זרע לצורך פריה ורביה, ההיתר הוא לכתחילה, לא רק בדיעבד, וכך הורה לי למעשה:

בשנת תשל"ח, אור ליום ג' דחזה"מ פסח, שאלתי את הגרי"ז גוסטמאן שאלה רפואית-הלכתית בשם זוג שומר מצוות. התשובה ההלכתית היתה תלויה בשאלה מהו מקורו של איסור ההשחתה. הרב גוסטמאן זצ"ל הורה להתיר את הפעולה שהיו לה השלכות עתידיות לגבי אפשרות קיום פריה ורביה, והסביר לי את טעמו בכך שלהלכה איסור השחתת זרע כלול בהלכות פריה ורביה, ולכן כל שהוא לצורך פו"ר אין בו איסור השחתה.

כעבור שבועיים קרא לי הרב גוסטמאן ובקש ממני לחזור לבני הזוג, להסיר מהם דאגה ולומר להם שההיתר הוא לכתחילה ולא בדיעבד. על בקשה זו חזר הרב גוסטמאן שוב כעבור זמן²¹.

16. סנהדרין נט, ב, ד"ה והא.

17. וכן דעת ר"ת, יבמות יב, ד"ה שלש.

18. רמב"ן, ר"ן ורשב"א, נדה יג, א; תוס', יבמות יב, ד"ה שלש.

19. נדה, יג, ב.

20. אחיעזר, חלק ג, סי' כד, אות ד, ע"פ דעת הערוך לנר ביבמות דע"ו, ומשמע שמסכים עמו מעיקר הדין.

21. פירוט הדברים ציינתי בשולי שו"ת אחיעזר, חלק ג, סי' כד, סוף אות ה, ובשולי שו"ת אגרות משה אהע"ז ח"א, סי' סג, ענף ז.

לעומתו הג"ר משה פיינשטיין²² פסק שאיסור הוצאת זרע באופן שאיננו קשור לגוף האישה [ראה אג"מ שם], שייך לגדרי איסור הניאוף עם כל המשמעויות ההלכתיות הנובעות מכך.

[ז עכ"פ, בנד"ד, שהנפטר פעל בהיתר מורה הוראה והקפיא את זרעו כדין, לכאורה אין שום בית מיחוש לאסור ההזרעה משום חשש לפגם היילוד, מה גם שמבחינת פגם היילוד בכה"ג אין הבדל, לכאורה, אם ההזרעה נעשתה בחייו או לאחר מותו של האב, ואכמ"ל.]

פרק ב. הזרעת אשה נשואה שזקוקה לזרע תורם

[ח] כיום נולדים בארץ ישראל אלפי תינוקות מתרומת זרע מדי שנה. רובם נולדים לנשים נשואות, שעקב אי-פוריות של הבעל הופנו להזרעה מלאכותית מתורם זר. בהתאם להנחיות מנכ"ל משרד הבריאות התרומה חייבת להיות אנונימית, כך שהאישה לא תדע לעולם מי הוא התורם אבי הילד. עדיין אין בישראל חוק שמחייב שמירה של הנתונים על התורם שהוא, כאמור, האב הביולוגי של הילד, ואין שום דרך למנוע נישואי אח ואחות כשאחד מהם נולד באמצעות תרומת זרע. השאלות ההלכתיות לגבי איסור תרומת זרע מתורם הן: (א) חשש ממזרות; (ב) איסור עירבוביאי ביצירת וולד שלא ידוע מי אביו, כמו שנלמד מגזירת הבחנה; (ג) איסור תורה משום "ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע".

[ט] ידועה מחלוקת הפוסקים אם הנולד מעיבור באמבטיה מזרע פסול, או משכיבה על סדין עם שכ"ז של פסול, מתייחס אחרי אביו הביולוגי ונפסל אף הוא, או שאינו מתייחס אחרי אביו, וכשר אפילו לכהונה. כן רצה להוכיח הג"ר שאול ישראלי²³ בגלל קושיית הטורי אבן²⁴ מסוגיית חגיגה (טו, א) על סוגיית יבמות (י, א-ב), ובגלל קושיית הדברי-מלכאל בסוגיית יבמות (צז, ב). וכן האריך להוכיח הגרמ"מ כשר בתורה שלמה²⁵.

ואם כן, כל שאינו מתייחס אחרי אביו אין חשש ממזרות, וכמו בנכרי הבא על בת ישראל.

[י] אמנם כבר כתב ר' יהונתן אייבשיץ בספרו בני אהובה²⁶ שאפילו בנתעברה באמבטי "באמת אם ממנו לבד נתעברה – פשיטא דבנו הוא לכל דבר. אך מי יכול לברר זה, ולא נתנה תורה למלאכי השרת", ולכן לא החשיב את הנולד

22. שו"ת אגרות משה אהע"ז, ח"א סי' ע; ח"ג, סי' יד.

23. הרב שאול ישראלי, אבהות בהזרעה שלא כדרכה, קובץ תורה שבעל פה לב (תשנ"ב) עמ' מא-מו.

24. טורי אבן חגיגה דף טו.

25. תורה שלמה, כרך יז, במילואים סי' ד, אות טז.

26. בני אהובה, הלכות אישות פרק טו הל' ו.

מעיבור באמבטי כבנו עקב הספק מי האב. מדבריו נובע שבהזרעה מלאכותית כשידוע בוודאות זרע של מי הוזרק לאישה, "פשיטא דבנו הוא לכל דבר"²⁷. ולהלכה, אף שהחיד"א בברכי יוסף הסתפק בדבר,

"העיקר בזה כדעת האחרונים החלקת מחוקק והבית שמואל והמשנה למלך ומהר"י זיין שהוכיחו מזה דחשיב בנו לגמרי. וכן דעת הטורי אבן הני"ל. וכ"פ בשו"ת בית יעקב. ויתד היא שלא תימוט".

[לשון הגר"ע יוסף ביביע אומר, חלק ב, אבן העזר סי' א, אות ג]

ובנ"ד, שהוצאת הזרע נעשתה לשם הזרעה ולא להפקרה, רבו הפוסקים המחשיבים את הנוולד כבנו לכל דבר. כן כתב הגר"י וויינברג בשרידי אש²⁸, וכן פסקו הגר"מ פיינשטיין²⁹, הגרש"ז אויערבאך³⁰, המנחת יצחק³¹ והציץ אליעזר³², שבכה"ג לכו"ע הוולד מתייחס אחרי נותן הזרע, וכמו שכתב בפשיטות בבני אהובה שם.

ואם הוולד אכן מתייחס אחרי נותן הזרע, יש מקום לדון בחשש ממזרות של הוולד, שנוולד מכך שאמו הנשואה הוזרעה מתורם זר.

יא] הספק בדבר תלוי בחקירה עתיקה האם ממזרות (כשהורים אינם ממזרים) היא תולדה של מעשה עבירה של ביאת איסור או של יצירת וולד "מזרע בלול של איש ואישה דלא תפסי בהו קידושין, ואשר אם יבוא עליה כדרך כל אדם יתחייב כרת"³³.

אמנם רבו האחרונים שפסקו כצד הראשון, שאין ממזרות מהתעברות באמבטיה, ועיקר יסודם מדברי הב"ח יו"ד סי' קצה:

מצאתי בהגהת סמ"ק ישן מהר"ר פרץ שכתב: אשה יכולה לשכב אסדיני בעלה, ונזהרות מסדינים ששכב עליהם איש אחר פן תתעבר מש"ז של אחר. ואמאי אינה חוששת פן תתעבר בנדותה מש"ז של בעלה ויהא הולד בן הנדה? והשיב: כיון דאין כאן ביאת איסור, הולד כשר לגמרי אפי' תתעבר מש"ז של אחר, כי הלא בן סירא כשר היה. אלא דמש"ז של איש אחר קפדינן אהבחנה גזירה שמא ישא אחותו מאביו". ע"כ.

27. וצייד לומר שאישה שהוזרעה מפסול לה בלא בעילה, אינה נפסלת לכהונה כשם שאיננה נאסרת לבעלה, עיי"ש.

28. שרידי אש חלק ג סי' ה.

29. אגרות משה, אבן העזר (א) סי' י, וסי' עא.

30. נועם כרך א, עמ' קנג-קנז; נשמת אברהם, כרך ד, חלק אבן העזר, סי' א ס"ק ב (עמ' קפ).

31. מנחת יצחק ח"א סי' ג.

32. ציץ אליעזר ח"ג ס' כז פרק ג.

33. לשון הגרש"ז, נועם כרך א, עמ' קמה.

וכתב ע"ז הגרשז"א³⁴:

"והנה זה ודאי דלהלכה אין לסמוך כלל על האגדה מבן סירא שהיא מפוקפקת³⁵, וכמו שהביאו מהתשב"ץ ח"ג סי' רסג, אלא כל ההוכחה הוא רק מדברי קדמון הוא רבנו פרץ ז"ל שסובר הכי להלכה."

ובהמשך דבריו שם האריך להראות את צדדי הספק, ולהוכיח שמדי מחלוקת ראשונים לא יצאנו, עיי"ש.

יב] אמנם בנ"ד, שההזרעה נעשית לאחר מיתה, גם לשיטת הגרשז"א יש צד לומר שאין כאן חשש ממזרות. שהרי הגרשז"א הסביר שם³⁶ את סיבת הממזרות האפשרית כי התורה הרחיקה בין האיש והאישה ובזה עשתה אותם כשני מינים. "וכיון שיצירת הולד הוא מאיש ואשה שהתורה עשאן כשני מינים – נקרא ממזר". ומכאן, מאחר ואין כאן שני מינים בעצם כמו בכלאים, אלא שרק דיני ההרחקה והאיסור הופכים אותם לב' מינים, הרי שהיותם ב' מינים מותנה בקיום האיסור וההרחקה שהרחיקה תורה. ולכן אם נשתנה הדין כמו באחות אשתו שהותרה לו לאחר מות אשתו, בטל דין החשבתם כב' מינים, והולד כשר. ומכאן גם לאחר מות האיש, במתים חופשי ובטלו ממנו דיני איסורים והרחקות, יש מקום לומר שכבר אין כאן יותר שני מינים וממילא הולד כשר גם לשיטת התוס'.

יתר על כן, אפילו אם חששו של הגרשז"א בהזרעה מלאכותית קיים בכל זאת גם בהזרעה שלאחר המוות – עצם ספקו של הגרשז"א פשוט הוא לגרי"י ויינברג³⁷ שאין חשש ממזרות בעצם ההזרעה המלאכותית מתורם זה, אפילו הוא חי. וכבר הורה זקן³⁸ הגר"מ פיינשטיין³⁹ שדין ממזרות הוא תולדה של מעשה העבירה ולא של העירוב הזה, ולכן הולד כשר, ואין לחוש כלל לדעת החולקים.

34. נועם שם, עמ' קמט-קנ.

35. לאחרונה עיינתי בגוף אגדת בן סירא כפי שהודפסה מכתבי יד, ונזדעזעתי איך ניתן להאמין לדברים הנראים בעליל מזוייפים מתוכם. וראה מש"כ הרב ראובן מרגליות (בקונטרסו "עוללות" סי' יב, נדפס בסוף ספרו מחקרים בדרכי התלמוד, הוצאת מוסד הרב קוק, הדפסה שניה תשמ"ט) וז"ל: "תמה אני איך השתרבבה [אגדת בן סירא] לתוך ספרותנו; אגדה שהיא מוזרה לרוח היהדות, בלי כל תוכן לימודי או מוסרי, ומקורה באלפא-ביתא דבן סירא, חוברת שכל תעודתה להתל וללהליג על דברי חכמים, כאשר הוכיח הר' אברהם אפשטיין בספרו מקדמוניות היהודים ע' 119-124. ממעין נרפש זה נבעה הבדוּתא על לידת בן סירא, אחרי שאמו קלטה באמבטיה ש"ז שהוציא אביה -- הנביא האלוהי ירמיהו." ובהמשך דבריו באר כיצד השתרבבה האגדה לספרות ההלכה.

36. נועם כרך א, עמ' קנא.

37. שרידי אש חלק ג סי' ה.

38. בשעתו אמר לי הגרשז"א אויערבאך מספר פעמים שאין הוא יכול לחלוק על הגר"מ פיינשטיין, וכן לא לפרסם מאמר הלכתי כנגד דעתו של הגר"מ פ' בלא לקבל ממנו רשות לפרסום כזה. ראה גם במנחת שלמה חלק א סי' ח, בהערה בראש הסימן.

39. אגרות משה, אבן העזר (א) סי' י, וסי' עא; ואבן העזר (ב) סי' יח.

וכ"כ כדבר פשוט להלכה גם ביביע אומר בתשובה משנת תשל"ח⁴⁰, וז"ל: "וזכורני כי זה כעשרים שנה בהיותי יחד בבית הדין הגדול ירושלים, עם עמיתי הגר"ש אלישיב, והגר"ב זולטי, דברנו בזה, והיה פשוט לכולנו שגם אם קבלה האשה זרע מאיש אחר וילדה, שאין הוולד ממזר, מכיון שאין כאן ביאת איסור"⁴¹.

לכן לדינא יש לדון את הוולד ככשר⁴². אמנם אף שלהלכה אין ממזרות בהזרעת אישה נשואה מזרע תורם, בוודאי שראוי להעדיף זרע מן המת על זרע מתורם חי, וכמו שנלמד לעיל בדעתו של הגרשז"א, שבזרעו של מת אין חשש ממזרות.

יג] והנה, איסור עירבוביא ביצירת וולד שלא ידוע מי אביו, כמו שנלמד מגזירת הבחנה, קיים בוודאי במקום בו אין רישום מסודר ושמור שלא ישכח ברבות הימים, וכמו שהעיר על זה הגרע"י יוסף ביביע אומר⁴³, וכמו שהורה הגר"מ פיינשטיין לאסור תרומת זרע אנונימית מתורם יהודי, מדין גזירה שמא ישא אחותו מאביו.

אמנם בשנים האחרונות בכמה מדינות בעולם הבינו שיש לילד "זכות לדעת מי אביו" וחייבו לשמור רישום מדויק ומסודר של תורמי זרע וצאצאיהם⁴⁴.

40. יביע אומר ח"ח סי' כא סוף אות ד.

41. הערת הגר"ר אביגדר נבנצל: "עי' בראב"ן יבמות [ספר ראב"ן, מהד' שאמלוי תרפ"ו (מהדורות צילום: ניו יורק תשי"ח; ירושלים תשל"ה) דף רמב, עמ' ב, ד"ה הלכתא] דכתב "הלכתא גוי ועבד הבא על בת ישראל, בין פנויה בין אשת איש – הולד כשר. והנ"מ באונס. אבל ברצון לא באשת איש, אבל פנויה אפילו ברצון". ולענ"ד כוונתו דהולד ממזר בב' אופנים: או בשמתייחס אל ב' הורים שהם זה עם זה ערוה שחייבים עליו כרת, או כשנוצר ממעשה של גילוי עריות שחייבים עליו כרת. הלכך בישראל הבא על א"א, אפילו תרומתי אנוסים – הולד ממזר מהטעם הראשון. אבל בעכ"ם ועבד אין יחס לאב, ואינו ממזר אלא כשהאם זנתה ברצון דחייבת כרת".

והוסיף הגר"א נבנצל בע"פ, כי לפי הבנתו זו בדעת הראב"ן, אין לחלק, לדעתו, בין הזרעה מחיים להזרעה לאחר מיתה. כמו כן הוסיף שאף שיש המסבירים אחרת את הראב"ן, וגם להסבר הנ"ל, עכ"פ אין הוכחה שהלכה כראב"ן בהגדרת גורמי הממזרות, בכל זאת מן הראוי להזכירו כאן. ע"כ הערת הרב נבנצל.

הסברו של הגר"א נבנצל מיישב את תמיהתו של הגר"ר שלמה זלמן אהרענרייך (אבן שלמה שם אות ל"ג) על הראב"ן: "לא נמצא בשום ראשון דעה זו, ובאמת לא זכיתי להבין מנ"ל לרבנו חילוק זה ומאי טעמא יש בו". יצוין כי על פי הסבר זה, הראב"ן כאן חולק על שיטת ר"ת, בעה"מ הרמב"ן והר"ן הסוברים, מטעמים שונים, שא"א הנבעלת לגוי אפילו ברצון אינה חייבת כרת. "הנבעלת לכוהני אין שם מיתה ולא כרת אעפ"י שהיא אשת איש משום דאשת רעהו כתיב וכו'" (רמב"ן במלחמות סוף פ' בן סורר) עיי"ש, ובחידושי הר"ן שם, ובשר"ת אבני נזר חלק אה"ע סימן יא. (וע"ע ברמב"ם איסור"ב טו ג, בקרית ספר על אתר, ובספר החינוך מצוה תקס). וראה מש"כ בשטמ"ק כתובות ג, ב, ד"ה ואפשר: "ובעיקר דינא דאשת איש הנבעלת לגוי ברצון אי חייבת מיתה אי לא – איכא פלוגתא דרבוותא".

42. יש עוד טעמים להכשיר הוולד, אך אכמ"ל.

43. יביע אומר, חלק ב, אבן העזר סי' א, אות יג.

44. ראה: נ' מיעם, תרומות זרע בישראל, אסיא עז-עז עמ' 96-112.

אולם במדינת ישראל טרם זכינו להבנה זו, ולכן אין היתר לתרומת זרע יהודי כשאין רישום או שהוא עלול להשתכח.

אע"פ כן ב"ד, אם מנות הזרע הקפואות לא יישמשו להזרעה של כמה נשים אלא אך ורק להזרעת אשה נשואה אחת מסויימת, לכאורה זה בודאי עדיף משימוש בזרע אחר של תורם חי בלתי ידוע, שהרי כאן אין לוולד אחים מן האב שנולדו לאישה אחרת, ולכן לא קיים כאן חשש של אח נושא אחותו.

אמנם בהזרעת אשה נשואה בזרע כזה, יש מקום לחייב הבעל לפרוש מאשתו כדין מעוברת ומינקת חבירו, וכמו שפסק להלכה ביביע אומר שם⁴⁵.

יד[המקור לחשש איסור תורה בהזרעה משום "ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע", הוא בשו"ת מערכי לב⁴⁶, שו"ת ישכיל עבדי⁴⁷, הרב ש"א יודלביץ⁴⁸, הגר"י טייטלבוים מסאטמר⁴⁹ [הובאו באנציקלופדיה הלכתית רפואית⁵⁰] אך כבר נדחו דבריהם⁵¹. מכל מקום, גם לדעתם יש מקום לחלק בין זרע מתורם חי לבין זרע מן המת ואכמ"ל.

טו[לסיכום: קשה לאסור שימוש בזרע המת לשם הפריית אישה נשואה אשר ללא שימוש בזרע המת עלולה לעבור איסור גמור ולקבל זרע תורם חי יהודי אנונימי.

בכל מקרה, כל עוד אין רישום מסודר של תורמי זרע וצאצאיהם, חייבים להקפיד שכל מנות הזרע הקפואות של הנפטר יישמשו להזרעה של אישה אחת

45. אמנם באבני מילואים, יג, ס"ק א, כתב "דלא אסרו חז"ל מעוברת חבירו ומינקת חבירו אלא הינא שנשאה באיסור כשהיתה מעוברת או מינקת. אבל אם בשעה שנשאה היה בהיתר, דנמצאת מעוברת – לית לן בה. כיון דבהיתר נשאה לא בעי הפרשה". ובאוצר הפוסקים, יג, סח, הובאו פוסקים דגולים הסוברים שבאשת איש שנאנסה והרתה אין דיני הפרשה של מעוברת ומינקת חבירו, כי האיסור הוא אך ורק לשאת מעוברת ומינקת חבירו. הובאו הדברים במאמרו של הגר"י אוערבאך, הזרעה מלאכותית, נועם א (תשי"ח) קמה-קסו, בעמ' קנח-קנט, והוסיף עליהם, שבהזרעה מלאכותית גם לא קיים החשש המהווה את הטעם לגזירת חז"ל האוסרת לשאת מעוברת או מינקת חבירו, עיי"ש, ויש לדון בדברים, ואכמ"ל. אמנם החיד"א בברכי יוסף, אבן העזר, יג, י, מסתפק אם גזירת חז"ל קיימת בנתעברה באמבטי. והגר"י ולדינברג בציץ אליעזר, ח"ט, נא, ד, חוכך להחמיר בנשואה שהרתה מהזרעה מלאכותית. וכן פסק להחמיר ביביע אומר, ח"ב, אבן העזר סי' א, אות (יג).

46. שו"ת מערכי לב סי' עג.

47. ישכיל עבדי חאבהע"ז סי' י.

48. הרב שמואל אהרן יודלביץ, בירור הלכה באיסור השתמשות בהפריה מלאכותית, נועם כרך י' עמ' נז-קג.

49. בהמאור אב-אלול תשכ"ד.

50. הרב פרופ' אברהם שטינברג, אנציקלופדיה הלכתית-רפואית, כרך א', ערך הזרעה מלאכותית, עמ' 156.

51. יביע אומר, חלק ב, אבן העזר סי' א, אות (ט), ושי"פ.

דווקא. כמו כן יש מקום לחייב את הבעל לפרוש מאשתו כדין מעוברת ומינקת חברו, אך הכרעה בדבר מסורה לפוסק מובהק המכיר היטב את בני הזוג, ואכמ"ל. וראה תשובת הרב אפרים רחמים כהן, על הזרעה מלאכותית לאחר המות, בספרו **ארץ אפרים**, ח"א, סי' כז, עמ' קפו-קצו.

סוף דבר

באביב תשס"ד, כשלש וחצי שנים לאחר מותו, נולדו לנפטר בן ובת, שני תאומים בריאים.